

**PERSONALIZAM: FILOZOFSKI IZVOR EUROPSKOG UJEDINJENJA I
IZGRADNJE SUSTAVA ZAŠTITE LJUDSKIH PRAVA**

Sažetak

Nakon Drugog svjetskog rata personalistički mislioci, osobito Jacques Maritain, Denis de Rougemont i Alexandre Marc, bili su ključni teoretičari i dizajneri zapadnoeuropskog poretka. Njihov doprinos se sagledava kroz zagovaranje europskih integracija u federalnom obliku te utjecaja kojeg su imali na vodeće onodobne političke čimbenike, osobito iz demokršćanske političke opcije. Analizira se i odjek personalističke misli na europske akte o ljudskim pravima, prije svega na *Europsku konvenciju o ljudskim pravima* te na uspostavu Europskog suda za ljudska prava. Kao značajno, naročito se tematizira i okolnost da su filozofski, u naravi apstraktni, personalistički pogledi na svijet i čovjeka, osobito koncepti univerzalizma, osobe i ljudskog dostojanstva, pretočeni u konkretni oblik, u svijetu politike i prava.

Ključne riječi: personalizam, europsko ujedinjenje, europski sustav ljudskih prava, federalizam, demokršćanstvo, Jacques Maritain, Denis de Rougemont, Alexandre Marc

³ Sveučilište u Zagrebu, Fakultet filozofije i religijskih znanosti

i.culo@ffrz.hr

Uvodne napomene

Povijesni korijeni personalizma sežu sve do antičkog razdoblja, a personalističke teme uočavamo u gotovo svim povijesnim razdobljima kod različitih mislilaca i u okviru različitih filozofija. Na europskom kontinentu personalizam se obično dovodi u svezu s trima školama: francuskom u Parizu, njemačkom u Göttingenu i Freiburgu te s poljskom u Lublinu. Kao filozofski pravac u kojem je središte 'osoba' najizrazitije se personalizam oblikovao između dvaju svjetskih ratova u Francuskoj, a brojni sljedbenici oblikovali su i različite personalističke pokrete. Personalizam se prije svega shvaća u smislu tzv. francuskog personalizma, a kao izraziti predstavnici slove Jacques Maritain, Nikolaj Berdjajev, Alexandre Marc, Gabriel Marcel, Denis de Rougemont, Emmanuel Mounier te mislioci koji su djelovali okupljeni oko časopisa *Esprit*, tradicionalnije i desnije orijentiranih personalista skupine *Ordre nouveau* te grupe mladih intelektualaca *Jeune Droite* (Lobuet del Bayle, 1969; Kinsky, 1979: 132). Nazivani su često i nekonformista 30-ih godina, a svi su bili pod snažnim utjecajem kršćanske tomističke filozofije i filozofije ruskih emigrantskih mislilaca. Ne postoji jedinstveno određenje personalizma, ali proizlazi da je to onaj smjer unutar filozofije dvadesetog stoljeća koji u središte zanimanja stavlja osobu i namjenjuje joj dvostruku ulogu: a) osoba je apsolutno središte i standard za društvo i sve njegove institucije; b) osoba je osnova za naviještanje apsolutne univerzalnosti i solidarnosti među svim ljudima (Rourke i Rourke, 2005: 10).

Personalisti su izgradili cjelovitu i sustavnu filozofsku antropologiju, pa zatim i političku filozofiju. Na temelju svoje antropologije i političke filozofije razvijaju i vlastitu filozofiju prava – suvremenu verziju prirodno-pravne koncepcije. Personalistički koncepti univerzalizma, osobe i ljudskog dostojanstva osnove su oblikovanja modernih ljudskih prava, integracije moderne Europe i drugih pozitivnim kretanjima u XX. stoljeću.

Personalistička antropologija, uz koju se, pored navedenih personalista vežu Max Scheler i Martin Buber, duboko je humanistička jer predstavlja manje ili više eksplicitan prosvjed protiv epohe i društva koje dehumanizira čovjeka. Personalisti smatraju da je ljudska osoba ontološka i epistemološka polazna točka filozofskog

razmišljanja. Srž personalističke antropologije dva su pojma — osoba i ljudsko dostojanstvo te relacijski odnosi — osoba u odnosu prema drugim osobama te osoba u odnosu prema zajednici u potrazi za općim dobrom. Personalisti se nisu zaustavili na formulaciji apstraktnog ideala ljudske osobe, već je prevode u svoju viziju nacrtu za bolje društvo. Personalizam 30-ih bio je ujedinjen u potrazi za pozivom čovjeka u modernom društvu, ali u suprotnosti s tadašnjim dominantnim ideologijama: komunizmom, fašizmom i tzv. građanskim kapitalizmom. U personalističkim djelima iznose se, zastupaju, razrađuju i tumače vizije personalističke demokracije, koja ima i utopijskih elemenata te se oštro kritiziraju totalitarni režimi, ali i postojeće liberalne demokracije. Personalisti 40-ih godina prošlog stoljeća oblikuju i sustavnu filozofiju prava prirodno-pravnog smjera nasuprot ondašnjem pravnom pozitivizmu. Dominacija pravnog pozitivizma u prvoj polovini XX. stoljeća iznijela je na površinu niz slabosti pravne znanosti. Pozitivistička pravna teorija ograničena na analizu pozitivnog prava i povijesno istraživanje pravnih sustava nije mogla iznaći zadovoljavajući odgovor. Trebalo je pravu naći nešto nadpozitivno i nadpovijesno kao osnovni princip. To nije bilo moguće kroz pravni pozitivizam te se stoga i događa svojevrstan *come-back* prirodno-pravnih koncepcija. Personalističku filozofiju prava nagovještava N. Berdjajev, iako on nije u tome razvio sustavan pristup, već je kritički ukazivao na tadašnja zastranjenja u poimanju prava. J. Maritain se filozofijom prava počinje baviti početkom 40-ih, kada dolazi u SAD. On iznosi viziju temeljnih pravnih odnosa novog demokratskog društva nasuprot građanskom individualističkom društvu te totalitarnim kolektivističkim društvima zauzimajući se za personalističko, komunitarno i pluralističko društvo, nadahnuto temeljnim kršćanskim vrednotama slobode, ljubavi i bratstva. Maritain prvi u filozofskom svijetu počinje razvijati i koncept ‘ljudskih prava’. Personalistička potpora, ali i dopuna Maritainove filozofije prava dolazi od mnogih filozofa i intelektualaca, a osobito treba istaknuti njemačkog pravnika i profesora u egzilu Heinricha Rommena te Georgesa Gurvitcha, francuskog sociologa i pravnika, podrijetlom iz Rusije. Koncept tzv. modernih ljudskih prava se smješta u peto desetljeće XX. stoljeća, a njegov institucionalni nastanak dovodi se u svezu s Ujedinjenim narodima, odnosno *Univerzalnom deklaracijom o ljudskim pravima* iz g. 1948.,

koja je odraz tradicije prirodnog prava i personalističkog humanizma. Značajno obilježje personalizma je i njegov prosvjedni aspekt: „Personalistički tip filozofije ima tendenciju da se ponavlja kao prosvjed ili reakcija na ponavljajuće oblike monizma ili totalitarne filozofije koje smatra da su prijetnja dostojanstvu i individualnoj vrijednosti ljudske osobe. Moglo bi ga se nazvati periodičnim prosvjedom osobnog protiv neosobnog” (Copleston, 1956: 105).

Nakon Drugog svjetskog rata personalistički mislioci bili su ključni teoretičari i dizajneri zapadnoeuropskog poretka. Njihov doprinos i utjecaj sagledavamo kroz zagovaranja europskih integracija u vidu federalizma te kroz utjecaj na demokršćanske političke opcije. Analizira se i personalistički utjecaj na europske akte o ljudskim pravima, prije svega na *Europsku konvenciju o ljudskim pravima* te na uspostavu Europskog suda za ljudska prava.

1. Personalistička vizija Europe prije II. svjetskog rata

Personalisti su uz svoje zahtjeve za društvenu, ekonomsku, moralnu i duhovnu reformu u funkciji ljudske osobe vezali uz političku dimenziju zamišljene nove renesanse. U kontekstu neuspjelih demokracija međuratnog razdoblja, personalisti su isticali potrebu za drugačijom demokracijom, personalističkom demokracijom. Ta vizija demokracije je više ili manje odstupala od ondašnjeg shvaćanja liberalne demokracije, nudila je demokraciji etičko tumačenje koje nadilazi standardno demokratsko načelo prava većine. Osmisli su politički sustav slobode, odgovornosti i pravde u kojem svako ljudsko biće može saznati svoj životni poziv i razviti se u punopravnu osobu. To je *bonum commune* politike kojoj se mora težiti. Demokracija ima uzvišenu misiju, ali su personalisti bili svjesni krhkosti takvog sustava, osobito obzirom na političku moć bez granica, a u čemu su vidjeli opasnost da demokracija preraste od davanja potpore osobi u njeno ugnjetavanje. Isticali su da osoba mora služiti općem dobru, ali i opće dobro mora služiti osobi i njezinoj slobodi. Na taj način su osoba i zajednica povezani u personalistički i komunitaristički ideal koji uspostavlja neraskidivu vezu između slobode i zalaganja za opće dobro. Takav pristup zahtjeva aktivno građanstvo, a što personaliste inspirira za isticanje potrebe za radikalnom preformulacijom političke

prakse, kako institucionalno, tako i etički. Na institucionalnoj razini, E. Mounier, J. Maritain i drugi personalisti zalagali su se za federalizam i supsidijarnost, a klasični parlamentarni sustav bio je podložan kritici. Priznavali su ulogu parlamenta, ali su krizu i negativnosti svog vremena smatrali posljedicama nedostataka parlamentarnog sustava. Naglašavali su nužnost aktivnijeg doprinosa građana političkim procesima. Drugim riječima, personalizam je želio uspostaviti opsežne oblike politike odozdo prema gore i držati politiku blizu ljudi dajući zajednicama najveću moguću političku autonomiju. (Deweer, 2013).

U personalističkim krugovima, osobito onima oko časopisa *L'Ordre Nouveau* i *Esprit*, i prije Drugog svjetskog rata razvijen je koncept mogućeg europskog ujedinjenja i europskog federalizma. U kontekstu globalne ekonomske krize iznijeli su novi način mišljenja odbijajući ideju da globalna kriza nije rješiva. Kriza s kojom su se suočile nacionalne države ohrabrila je zagovornike federalizma da istaknu kako federalizam može iznaći rješenje za političku, ekonomsku i društvenu depresiju tog doba. Šteta Prvog svjetskog rata i slabosti Lige naroda pokazale su da se nacionalne države ne mogu same suočiti s novonastalom situacijom te su personalistički mislioci vidjeli izlaz u europskoj integraciji smatrajući da bi se personalistička i federalistička revolucija trebala proširiti diljem Europe, oslabiti nacionalne države i omogućiti osobama izgradnju supsidijarnog reda odozdo prema gore: komunalni entiteti – regije – Europska federacija. To bi bio koncept 'Europa regija'. Taj bi poredak doveo do *l'Europe de paix organique et profonde* (Aron, 1934: 5).

E. Mounier u uvodniku *Esprita* u studenom 1938. nagoviješta mogućnost ujedinjenja Europe, ali ne pod nekom hegemonijom nego protiv hegemonija (Mounier, 1938). U travnju 1940. J. Maritain je predložio ideju rekonstrukcije poslijeratne Europe, a na osnovi federalizma vidio je rješenje problema Njemačke. Navodi da nasuprot „pruskom duhu koji ne može da osmisli federalnu Europu drugačiju od one koja znači porobljavanje njemačkih duhom“ postoje „britanski duh, probuđen za preuređenje Europe, i francuski duh, svjesniji međuvodnosti svih naroda, koji imaju zajedno dovoljno načina da podignu ideju europske federacije iznad svakog plana dominacije i da je održavaju u suštinskom smjeru općeg dobra i suradnje” (Maritain, 1988: 1014).

Od svojih prvih spisa, oko 1932., D. de Rougemont stalno zaziva ujedinjenu Europu u skladu s federalističkom doktrinom, ali tvrdi da su trebali rat, okupacija i zamračenje Europe da bi se posvuda probudila ideja o federaciji kontinenta. Isticao je da je Europu oblikovalo judeo-kršćanstvo, grčko poimanje pojedinca, rimsko pravo, kult objektivne istine te da je nacistička Njemačka predstavljala odbacivanje svih tih elemenata, odnosno Anti-Europu (de Rougemont, 1948c: 14). Zagovarao je revoluciju na način velike duhovne promjene ili preokreta ciljeva, izgradnje novog poretka uspostavljanjem nove hijerarhije ciljeva i vrijednosti građanskog života u skladu s ciljevima osoba, a što bi trebalo provesti na europskoj federalističkoj osnovi po uzoru na švicarski federalizam. U djelu *Ljubav i zapad* iz 1939. de Rougemont otkriva da su pojmovi 'osoba' i 'ljubav' postojali samo u Europi i to je polazište njegova dugotrajnog angažiranog traganja za europskim identitetom (de Rougemont, 1974). Ljubav, kao afirmacija osobne slobode i odgovornosti prema drugim osobama, je ono što čini bit personalizma D. de Rougemonta.

Inspiriran mišlju Pierre-Josepha Proudhona, A. Marc je došao do uvjerenja da federalizam može predstavljati političku realizaciju personalizma i da se to može postići čvršćom političkom doktrinom i strukturom, koju intelektualni pokret sam po sebi nema. Marc odbija prihvatiti nedostatak političkog angažmana suvremene filozofije u razdoblju ondašnje raširene krize između dva svjetska rata. Njegovi susreti i druženja s N. Berdjajevim, J. Maritainom, D. de Rougemontom i Gabrielom Marcelom rezultiraju stvaranjem personalističkog pokreta *Ordre Nouveau*, koji je predlagao federalizam kao nužnu i komplementarnu dimenziju njihovoj personalističkoj doktrini (Voyenne, 1981: 202).

Predratni personalizam i poslijeratni federalizam dijele bitne zajedničke osobine. Prva od njih je zalaganje za tzv. treći put, put između kapitalizma i komunizma. U tom smislu je D. de Rougemont sebe i svoje sumišljenike odredio kao „deklarirane antikapitaliste, koji ipak nisu prihvatiti apstraktnu kolektivizaciju kao Sovjeti; antinacionaliste, koji su unatoč tome domoljubi; federaliste na europskoj političkoj razini i personaliste na moralnoj razini” (de Rougemont, 1934: 240). Druga zajednička osobina je deklarirana apolitičnost i stajalište da je tradicionalna politika iskrivljena fatalizmom desnice i voluntarizmom ljevice. To

je ujedno i izvor njihovog političkog nekonformizma, zbog čega personalisti i federalisti prihvaćaju u svoje redove ljude svih političkih uvjerenja. Ponekad ih se određuje kao one koji ne žele „ni desno ni lijevo” (Aron i Dandieu, 1993: 276–277), odnosno one koji nadilaze podjelu lijevo-desno u politici.

2. Doprinosi personalizma poslijeratnom ujedinjavanju Europe

Personalizam je jedna od glavnih vrednota koja je svojstvena europskim demokršćanskim strankama (Invernizzi-Accetti, 2019: 50–79), odnosno personalizam je temelj demokršćanske ideologije (Mortensen, 2014). Takve političke opcije postavile su personalistički komunitarizam kao temeljnu ideologiju djelovanja na nacionalnoj razini, ali i na izgradnji Europe regionalno (Kaiser, 2007). Američki ekonomski i socijalni teoretičar Jeremy Rifkin vjerovao je da takva europska vizija budućnosti može zasjeniti ‘američki san’. Po njemu, ‘europski san’ kreće s onog mjesta gdje je prestala postmoderna i znači težnju za stvaranjem novoga povijesnoga okvira kojim bi se pojedinac mogao osloboditi starog jarma zapadne ideologije, te istodobno povezati ljudski rod u novoj zajedničkoj priči, odjevenoj u ruho univerzalnih ljudskih prava i neospornog prava na zdrav okoliš – što se zajednički naziva globalna osviještenost (Rifkin, 2006: 15). A ono zbog čega je taj san zanimljiv i problematičan Rifkinu jest to što se pod „istim političkim krovom nastoje sjediniti univerzalna ljudska prava i provincijalna kulturna prava” (Rifkin, 2006: 194).

Poslijeratno demokršćanstvo se nadahnjivalo mišlju J. Maritaina, koji je bio tada ne samo filozofski autoritet, već i važna osoba u ondašnjem međunarodnom političkom dijalogu. Njegova promišljanja o naciji te o državnim i federalnim rješenjima, najvećim dijelom se nalaze u tekstovima napisanim tijekom ili nakon Drugoga svjetskog rata, a plod su razmišljanja koje je razvijeno u suočavanju s ratnom dramom i usponom totalitarizama. Prema Maritainu, država se treba isticati svojom skromnom, ali nužnom ulogom zaštitnika zakona, promicatelja zajedničkog prosperiteta i javnog reda te upravitelja javnih poslova. Državu shvaća kao dio specijaliziran za interes cjeline, suprotstavlja se Hegelovom shvaćanju i jasno se određuje o odnosu čovjeka i države: „Država nije vrhovno utjelovljenje Ideje, kako

je to vjerovao Hegel; država nije ni vrsta kolektivnog nadčovjeka; država je samo organ osposobljen za upotrebu vlasti i prisile, a sastoji se od stručnjaka ili specijalista zaduženih za javni red i opće dobro; to je oruđe u službi čovjeku. Podčiniti čovjeka tome oruđu politička je perversija. Ljudska osoba, kao pojedinac, radi političkoga je tijela a političko je tijelo radi ljudske osobe kao osobe. No čovjek ni u kojem smislu nije radi države. Država je radi čovjeka“ (Maritain, 1992: 27). Zbog toga Maritain osuđuje kobnu zbrku miješanja nacije i države, mitove o nacionalnoj državi i takozvano načelo nacionalne državnosti. On u tome vidi dvostruko unakazivanje države i nacije, zbrku koja je dovela do nereda u 19., a potom do totalnog ludila u 20. stoljeću. Državu kao dio specijaliziran radi cjeline objašnjava na sljedeći način: „Nije to čovjek ni grupa ljudi; to je skup ustanova kombiniranih u upravljački aparat na društvenom vrhu; to svojevrsno umjetničko djelo konstruirao je čovjek, ono se koristi ljudskim mozgovima i ljudskim energijama i nije ništa bez čovjeka, ali ono je viši oblik otjelovljenja razuma, trajna neosobna nadgradnja” (Maritain, 1992: 26–27). Država jest vrhovno političko tijelo, ali „država nije cjelina, ni pravni subjekt ili pravna osoba. Ona je dio političkog tijela i prema tome niža od političkog tijela kao cjeline, njemu podređena i u službi njegova općeg dobra” (Maritan, 1992: 36). Slijedom takog shvaćanja države, za Maritaina savez odnosno federacija predstavlja rješenje, ali „ideja federacije nije jednostavna ideja” kako je glasila njegova radio poruka emitirana iz New Yorka 22. ožujka 1944. (Maritain, 1989, 470–471). U prethodnoj poruci govorio je o „tranziciji u federalnu organizaciju naroda“ kao „zamjeni za nadmetanje nacionalnih interesa i nacionalnog prestiža, te imperijalističkim požudama gospodarskih i finansijskih grupa koje iskorištavaju nacije” (Maritain, 1989: 467–469). Federalna struktura je komplicirana, dodaje Maritain, a za evoluciju prema njoj potrebna je promjena uma i unutarnji rast svijesti. Takva evolucija nije samo institucionalna, već je i „duhovno osvajanje”. Ono što je sigurno, prema Maritainu, jest to da će „narodi morati birati između ogorčenja suparničkih nacionalizama (...) koje bi dovelo do smrti naše civilizacije i normalnog hoda prema integraciji čovječanstva, prije svega prema federalnoj organizaciji u kojoj primat ima vladavina prava, a koja smanjuje i ograničava suverenitet država” (Maritain, 1989: 467–469). U članku objavljenom 1940. „Europa and the Federal

idea”, poziva na preinaku modernog pojma države i odnosa među državama. U federalizmu vidi sredstvo za izbjegavanje opasnosti totalitarizma i statolatrije. Smatra da će buduća Europa neizbježno biti federalna, a unutar nje i Njemačka, lišena pannjemačke strasti i pruskog imperijalizma. Ostvarenje takve federalne Europe uvjetuje ekonomskom međuovisnosti, zajedničkim prihvaćanjem prošlosti, zajedničkom idejom političkog života i zajedničkim radom. A sve to kako bi svi zajedno „ostvarili zajednički ideal i zajednički duh civilizacije”. Po njemu, zadaci poraća će biti oni koji su bili prijeratni, odnosno koje je trebalo izvršiti prije rata. Europa će se nakon rata morati nositi s istim problemima koji su je bacili u rat jer te probleme „ljudski razum nije uspio nadvladati, a oni su se potom pretvorili u fatalnost” (Maritain, 1988: 995–1016). Kršćanske demokratske stranke, osobito Don Luigija Sturza, Alcidea de Gasperija, Roberta Schumana i Konrada Adenauera, inspirirale su se Maritainovim mislima, tako da se može reći da je Maritain zapravo uzrokovao postojanje mnogo toga što prije njega nije postojalo (Novak, 1999: 192).

D. de Rougemont, ‘Swiss-born champion of European unity’ (O’Brien, 1958, XI), A. Marc i nizozemski političar i akademik Hendrik Brugmas osnovali su 1946. Savez europskih federalista (European Union of Federalists), kao paneuropsku, političku organizaciju posvećenu promicanju europskog političkog jedinstva. Osnovali su je u uvjerenju da bi europske države ujedinjavanjem u europsku federaciju nadvladale podjele prošlosti i osigurale budućnost mira i gospodarskog napretka. Savez federalista se shvaća kao vodeći glas u promociji europskog jedinstva i ključni rani aktivizam u razvoju europskih zajednica, a potom i Europske unije. Savez je dio jedne od najstarijih međunarodnih organizacija – Europski pokret (European Movement), otvorenog za sve političke, gospodarske, socijalne i kulturne aktivnosti građanskoga društva. Pokret je formalno osnovan 1948. s glavnim ciljem da doprinese promicanju ujedinjene, federalne Europe, utemeljene na poštovanju temeljnih prava i načela mira, demokracije i prosperiteta te na načelu djelatnog sudjelovanja građana u političkom životu zemlje.

Program Saveza europskih federalista bio je zasnovan na zajedničkoj koncepciji čovjeka kao ljudskog bića, kao osobe a ne kao slobodnog pojedinca. Osoba za njih nije ni liberalni subjekt poznat kao *homo economicus* niti kolektivirana osobnost odnosno *homo Sovieticus*, kojim se pristupom hvalio

staljinistički režim. Na Kongresu Saveza federalista održanom 1947. D. de Rougemont opisao je „europskog čovjeka” ne kao „izoliranog pojedinca bez odgovornosti prema zajednici”, niti „političkog vojnika potpuno upijenog u službu zajednice”, već kao osobu, „ljudsko biće koje živi u napetosti, u kreativnoj raspravi i trajnom dijalogu”. Naročito naglašava međuovisnost prava i dužnosti tog europskog čovjeka (de Rougemont, 1988: 24). U realizaciji europske ideje, de Rougemont je izrazito organizacijski aktivan. Tako, u Ženevi 1950. s Carlom Burckhardtom, Carlom Schmittom i R. Schumanom osniva Europski centar za kulturu (Centre Européen de la Culture), a potom i Institut za europska istraživanja (Institut universitaire d'études européennes) koji poslije postaje dio Sveučilišta u Ženevi. Također, 1950. s Benedettom Croceom, Karlom Jaspersom, J. Maritainom, Bertrandom Russellom i drugim tada vodećim europskim intelektualcima osniva i Kongres za slobodu kulture (Congress for the Freedom of Culture), koji je bio usmjeren protiv svih oblika totalitarnog ugnjetavanja, a osobito komunizma. Produbljena istraživanja europske kulture i njezinih izvorišta vodila su Rougemonta zaključcima političke naravi. Smatrao je da je za obranu istinske Europe postoji samo jedno rješenje: federalizam, shvaćen kao jedinstvo u razlikama, jedinstvo koje postoji da bi očuvalo razlike. Za Rougemonta „Europa je mnogo starija od europskih država (...) Ako bi se države mogle ujediniti, Europa bi bila spašena, a time i sve što je vrijedno u bogatoj kreativnoj raznolikosti” (de Rougemont, 1966, XI). Rougemont smatra da je federalizam za Europu od prvorazrednog značaja jer Europa koja se želi ujediniti, ili će biti federalna ili je neće biti: „I to ne zato što ja mislim da je federalizam čarobni lijek za sve i u svako doba, već jednostavno zato što je on jedini savezni poredak koji izgleda prihvatljiv i moguć za kontinent koji ima toliko različitih naroda kojima je jako stalo da takav i ostane” (de Rougemont, 2004: 78). Ujedinjenje europskih država u jedno političko tijelo dovoljno jako da očuva i jamči autonomiju svakoj svojoj članici, on sagledava kao problem istovjetan onom koji je Švicarska riješila sa svojih 25 suverenih kantona. Prihvaća stajalište Henrija Bergsona da je čovjek stvoren za male zajednice te se nadovezuje: „Velike zajednice i nisu moguće jer ne može biti istinskih *societas* ako se *socii* prestanu osjećati kao takvi. Onda ih na okupu drži samo državna ideologija ili policija, ne ujedini ih niti ih istinski ustrojivši” (de Rougemont, 2004: 228–229).

A. Marc je 1945. razvio lijevo orijentirani projekt u kojem je ujedinio federalizam s anarhističkim tradicijama radničkog pokreta nazvavši ga 'integralni federalizam', kojeg je opisao na sljedeći način: „Postoji jedna riječ, samo jedna, koja izgleda izmiče većini nedostataka koji opsjedaju njegove suparnike: socijalizam, kolektivizam, anarhiju, itd. Postoji jedna riječ, i samo jedna, koja može izraziti, koliko je to moguće, bitne karakteristike revolucije poretka, prema težnjama francuske radničke klase: federalizam” (Marc, 1945: 226). U stvaranju Europskog saveza federalista Marc je igrao vrlo aktivnu ulogu te je postao i njezin prvi glavni tajnik. Prvi kongres, održan u Montreuxu krajem kolovoza 1947. bio je najistaknutiji i medijski najpopraćeniji federalistički samit, na kojem je zahvaljujući A. Marcu puno prostora dano idejama personalizma i integralnog federalizma, osobito odnosu između pojedinca, posrednih zajednica (općine, regionalne uprave, itd.) i države, te raspodjeli bogatstva i participaciji radnika u odlučivanju u poduzećima.

U okviru personalističkih krugova, federaciju zagovaraju i ruski emigrantski mislioci. Tako, se npr. Ivan Aleksandrovič Iljin zalaže i objašnjava osnove federacije na sljedeći način: „Federacija polazi od više (ili, bar, od dva člana) i ide ka ujedinjavanju i jedinstvu. To nipošto nije centripetalni već centrifugalni proces. Federacija ne rastavlja (ne diferencira, ne dijeli, ne usitnjava), već sastavlja (integrira, ujedinjuje, spaja)” (Iljin, 2011: 59).

Personalističke filozofske ideje i federalizam prihvaćaju i zastupaju gotovo svi onodobni vodeći europski političari. Između ostalih, francuski političar Jean Monnet koji se danas smatra jednim od osnivača Europske unije, Walter Hallstein njemački akademik, diplomat i političar, prvi predsjednik Komisije Europske ekonomske zajednice i Altiero Spinelli, talijanski politički teoretičar lijeve opcije. Izraziti sljedbenik federalističke politike je i Jacques Delors, bivši predsjednik Europske komisije. On sam sebe određuje kao personalistu i federalistu Mounierove personalističke škole (Delors, 1999: 82). Krajem travnja 1952. ispred tada vrlo utjecajnog i prestižnog National Press Cluba u Washingtonu J. Monnet je održao govor o federalnoj Europi te je istaknuo: „Mi ne ujedinjujemo države, mi ujedinjujemo ljude” (Mayne, 1991: 121). Federalistička ideja o ujedinjenju europskih država uvijek se usko vezala uz izgradnju mira, pa i odatle dolazi i

najpoznatijih Monnetovih izreka: „Graditi Europu znači graditi mir” (Monnet, 1996: 108). Federalističku misao podržava i tadašnji francuski ministar vanjskih poslova, predsjednik Europskog pokreta, a poslije i prvi predsjednik Europskog parlamenta Robert Schuman koji je 9. svibnja 1950. izložio prijedlog novog uređenja Europe utemeljenog na gospodarskoj solidarnosti. Datum tog izlaganja smatra se danom rođenja Europske unije. Schuman je vjerovao u federalizam i smatrao ga višim stupnjem europskih integracija: „Pojam federacije uključuje pravnu formulaciju jedne dublje i ljudskije misli, bogate novim perspektivama” (Schuman, 2000: 46). Schuman, kao i svi personalisti smatra da buduća Europa može biti samo demokracija, i to kršćanska: „Demokracija će biti kršćanska ili je neće biti. Antikršćanska demokracija bit će karikatura koja će potonuti ili u tiraniji ili anarhiji” (Schuman, 2000: 22). Dok je R. Schuman bio ministar vanjskih poslova Francuske, J. Maritain je bio veleposlanik Francuske u Vatikanu. Bili su u prijateljskim odnosima i Schuman je često isticao misao J. Maritaina, a dobro je poznavao i stajališta drugih personalista. Tako Schuman, između ostalog, tvrdeći da je demokracija doktrinarno i kronološki vezana uz kršćanstvo, navodi: „Ona (demokracija) se oblikovala s njim (kršćanstvom), u etapama, u dugim opipavanjima, katkad uz cijenu pogrešaka i ponovnih padova u barbarstvo. Jacques Maritain, naš velik kršćanski filozof, čije smo sjajno učenje mi, Francuzi, neopravdano zapostavili, umjesto da ga iskoristimo, obilježio je ovaj paralelizam u razvoju kršćanske ideje i demokracije” (Schuman, 2000: 19). Koliko cijeni Maritaina i da poznaje njegov rad izrijeком navodi u djelu *Za Europu*: „Volio bih da mogu citirati ovdje sve što je Jacques Maritain, nakon Bergsona, napisao prije već više od dvadeset godina.” (Schuman, 2000: 22). Maritain je kao šef francuske delegacije na otvaranju 2. Opće skupštine UNESCO-a u Mexicu 1947. iznio ideju o potrebi supranacionalnosti kako bi se postigao trajni mir u Europi: „Prva pitanja onima koji ozbiljno razmišljaju o uvjetima pravednog i trajnog mira su, naravno, ona koja su izazvana idejom nadnacionalne organizacije naroda.” (Journet i Maritain, 1977: 51). To je bila prva službena francuska izjava o nadnacionalnom konceptu te je postala temelj europskog ujedinjenja. Službeno ju je iznio Maritain, ali pretpostaviti je da je on nije izrekao bez Schumanove suglasnosti.

Demokršćanstvo je bilo posvuda nakon 1945. u slobodnom dijelu Europe. Uživa obnovljeni prestiž i autoritet, nastaje hegemonija kršćanske demokracije koju možemo smatrati najvećom pričom političkog uspjeha dvadesetog stoljeća u Europi. Kršćanska demokracija postala je najprihvatljivija politička opcija u većini zemalja zapadne Europe, pa bi otuda proizlazilo da je Europa rekonstruirana konzervativnim ključem. U Francuskoj je godine 1946. Narodni republikanski pokret (Mouvement Republicain Populaire) postao dio vladajuće koalicije. Iste godine koalicija Antirevolucionarne stranke i Katoličke stranke osvojila je vlast u Nizozemskoj. Kršćanska demokratska unija, predvođena K. Adenauerom, pobijedila je na prvim poslijeratnim parlamentarnim izborima u Zapadnoj Njemačkoj 1949. Adenauer je smatrao da svaka demokršćanska stranka „ima poseban poziv da premošćuje razlike među europskim zemljama, jer je tradicija Zapadne Europe kršćanska, a stranke koje drže ovu cijenjenu tradiciju nastoje je iznova učiniti plodonosnom za zahtjeve našeg doba osiguravajući unutrašnju renesansu u Zapadnoj Europi njenih najboljih elemenata. Stoga su te stranke određene da stvore takve uvjete za razumijevanje i suradnju u zemljama Zapadne Europe, da pored različitih ideologija, iznalaze načine koji će dovesti do ujedinjenja Europe” (The Future of Christian Democracy, 1951: 185). K. Adenauer održao je 26. ožujka 1946. govor u Kölnu u kojem se upustio u dugu analizu onoga što se događalo u Njemačkoj od 1933.: „Često sam se, od 1933. sramio što sam Nijemac, sramio sam se u dubini duše”. Pita se o razlozima nacionalsocijalizma, poimanju države, utjecaju Hegela i njemačke filozofije XIX. stoljeća, pruskom militarizmu, marksizmu, videći u nacizmu svojevrsni susret Hegela i Marxa. Konačno ističe da namjerava obnoviti Njemačku, učiniti je federalnom državom u okviru nove Europe: „Ja sam Nijemac i ostajem Nijemac, ali sam također uvijek bio Europljanin i osjećao sam se Europljaninom” (Adenauer, 1946). Adenauer i francuski premijer Georges Bidault složili su se 1958. da je transnacionalna suradnja demokršćana igrala glavnu ulogu u formativnom razdoblju europskih integracija, spajajući istorodne političke stranke i ključne države Europe (Papini, 1997: 133). U Italiji je A. de Gasperi 1942. u Milanu osnovao Demokršćansku stranku (Democrazia Cristiana), koja je na izborima 1946. osvojila relativnu, a 1948. i apsolutnu većinu. U Belgiji je Kršćanska narodna stranka postala najveća stranka 1946., a na izborima

1950. to je ponovno potvrdila. Snažna personalistička orijentacija u Belgiji zasluga je i personalističke orijentacije Sveučilišta u Leuvenu. Herman van Rompuy, flamanski političar i bivši predsjednik Europskog vijeća, jedan je od mnogih belgijskih političara koji se jasno deklarirao kao personalist. U Luxemburgu je Kršćanska socijalistička narodna stranka nastavila dominaciju koju je imala još iz međuratnog razdoblja.

Demokršćanske stranke bile su politička snaga koja se nalazila i iza osnivanja Organization for European Economic Cooperation (Organizacija za europsku ekonomsku suradnju) 1947., kao i poznatog Haškog odnosno Kongresa Europe 1948. koji je predstavljao početak Europskog pokreta. Kao predsjedavajući Europskog pokreta R. Schuman je pokrenuo osnivanje Vijeća Europe (Council of Europe), a zatim je u svojstvu francuskog ministra vanjskih poslova u suradnji s njemačkim kancelarom K. Adenauerom i talijanskim premijerom A. De Gasperijem predstavio plan nove evropske konstrukcije koja je započela potpisivanjem *Pariškog ugovora o osnivanju Europske zajednice za uglj i čelik* 1951. Prilikom izjašnjavanja o Pariškom, a poslije i o *Rimskom ugovoru* 1957. kada je osnovana Europska ekonomska zajednica sve su demokršćanske stranke država osnivača u svojim nacionalnim parlamentima jednoglasno potvrdile te ugovore. Kao vrhunac demokršćanskog djelovanja smatra se *Ugovor iz Maastrichta* 1992., odnosno stvaranje Europske unije. Britanski povjesničar i akademik Richard Vinen ukazuje da je katolicizam u međuratnom razdoblju bio usko povezan s nacionalizmom, da bi se nakon 1945. to promijenilo: „Katoličke organizacije bile su entuzijastični zagovornici međunarodne harmonije, bar u zapadnom bloku, a kršćanske demokratske stranke u svim europskim zemljama bile su tako blisko povezane s europskim integracijama da su neki počeli osjećati da se Europa gradi pod okriljem katoličke međunarodne zajednice” (Vinen, 2007: 152). Odatle neki smatraju da je prvi politički koncept nadnacionalizma imao intrigantnu paralelu u nadnacionalnom autoritetu pape i katoličke hijerarhije (Kaiser, 2007: 228).

Potreba uvida u nadnacionalno u kontekstu europskog pitanja aktualna je i danas: „Najhitnija i najvažnija zadaća jest sastavljanje nove formule patriotizma, ne samo bjeloruskog, portugalskog ili francuskog, već europskog. A najsvetije od svega ovoga, pjesma nad pjesmama, jeste emotivno sudioništvo da bi sve što je vaše

postalo naše (...) Europa će biti onakva kakva će se smjestiti u naša srca” (Kuncewicz, 2007: 300–301). Prepoznajući izvore, a imajući u vidu današnje probleme u organizaciji i djelovanju Europske unije i drugih europskih organizacija te potrebu ispravnog provođenja postlisabonskih vrijednosti europskih integracija, finska sveučilišna profesorica prava Päivi Johanna Neuvonen predlaže korištenje političkog i filozofskog personalizma kao kritičkog alata za uspostavljanje niza teorijskih principa u funkcioniranje EU te se zalaže za personalističko tumačenje EU državljanstva (Neuvonen, 2016).

3. Uloga personalizma u izgradnji europskog sustava zaštite ljudskih prava

Između dva svjetska rata postalo je očito da diskurs o međunarodnim odnosima i pravima između europskih imperija koji datira još od XVI. stoljeća, prolazi kroz proces ubrzanog raspadanja. Nužan je bio novi konsenzus, a to je trebala ponuditi *Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima* iz 1948. Da bi to mogla, kako navodi Anthony Pagden, američki sveučilišni profesor političkih znanosti i povijesti, *Univerzalna deklaracija* morala je odbaciti specifičnu političku komponentu na kojoj su zasnovana ‘prava čovjeka’ odnosno ‘moć djelovanja individue’ iz francuske *Déclaration des droits de l’homme*. Umjesto toga, trebalo se vratiti na europsku tradiciju naravnog zakona, odnosno na koncept ‘ljudskih prava’ kao moralnog i političkog referentnog okvira zapada (Padgen, 2003). S tim se slaže i Michael Ignatieff, tvrdeći da deklaracija znači povratak europskog tradicionalnog prirodno-pravnog nasljeđa naglašavajući da je taj povratak imao za cilj obnovu angažmana i poticaj pojedincima da iskažu građansku hrabrost u suprotstavljanju državi kada ona naređuje da se postupa pogrešno (Ignatieff, 2006: 32). Mnogi autori navode da je J. Maritain najznačajniji profilirani mislilac u obrani koncepta ljudskih prava te da je *Univerzalna deklaracija* inspirirana njegovim filozofskim pogledima (Sweet, 2004: 117; Moyn, 2014: 56), da je upravo on imao vodeću ulogu u nadahnuću, izradi i promicanju *Univerzalne deklaracije* (Forsythe, 2009: 261), da je jedan od arhitekata *Univerzalne deklaracije* (Nussbaum, 2006: 305), da je intelektualni, duhovni i politički svjetionik u izradi deklaracije (Figel, 2011), da je njegov doprinos bio presudan (Rosen, 2015: 58), da je deklaracija

utjelovljenje njegove misli (Leary, 1995) i slično. Sam J. Maritain nikada nije posebno isticao svoje zasluge. U sporednom kontekstu znao je spomenuti svoj pristup, koji se odnosio na potrebu praktičnog sporazuma pri izradi deklaracije (Maritain, 1968: 68). Neki autori, pak smatraju da je *Univerzalna deklaracija* izraz različitih vjerskih i etičkih nazora bez potrebe za davanjem implicitna ili eksplicitna objašnjenja njezina utemeljenja, ili da je ona više izraz kodifikacije različitih već postojećih načela nego kreativnog zakonodavstva (Morsnik, 1984: 309). Može se tvrditi da deklaracija jest širok odraz različitih poimanja, ali ipak je dominantno odraz tradicije prirodnog prava i personalističkog humanizma, a što je vidljivo iz dokumenta u cjelini, iz pojedinih odredbi i njihovoj stipulaciji, pa i iz sadržaja i temeljnih pojmova. *Travaux préparatoires* (pripremni rad) na izradi deklaracije i postupak donošenja također potvrđuje primat personalističkih mislilaca i pobornika prirodno-pravne koncepcije. U konačnici, i sam R. Cassin, nobelovac koji je pravno uobličio *Univerzalnu deklaraciju* jasno je istaknuo da je deklaracija bila projekt prevođenja apstraktnih filozofskih personalističkih pojmova na pravni jezik (Cassin, 1972: 109).

Europska razrada i prilagodba zaštite ljudskih prava i sloboda iz *Univerzalne deklaracije* ostvarena je *Konvencijom za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda* (*Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms*), koja je poznatija pod nazivom *Europska konvencija o ljudskim pravima* (*European Convention on Human Rights*). Taj međunarodni ugovor se smatra najučinkovitijim sustavom za zaštitu ljudskih prava u svijetu. Potpisana je u Rimu 4. studenoga 1950. od strane 12 zemalja Vijeća Europe. Na snagu je stupila 1953., a nadopunjavala se protokolima nekoliko puta. Konvencijom je ustanovljen Europski sud za ljudska prava (European Court of Human Rights) u Strasbourgu. Razvoj europskog sustava zaštite ljudskih prava je reakcija na dvije pojave. Nakon Drugog svjetskog rata europske savezničke zemlje željele su spriječiti ponavljanje zločina iz nedavno završenog rata, a željele su zaustaviti i stvaranje diktatura u budućnosti. Francuski personalisti i britanski konzervativci bili su glavni nositelji izrade *Europske konvencije o ljudskim pravima*, jer je za njih europski projekt ljudskih prava bio „sredstvo za rehabilitaciju diskreditiranog

konzervativnog svjetonazora i ponuda zapadnoeuropskog jedinstva protiv širenja komunizma” (Duranti, 2011: 11).

Na Haaškom kongresu održanom godine 1948. prihvaćena je rezolucija za stvaranje političke i ekonomske unije, a u kojoj je izražena potreba za izradom ‘povelje o ljudskim pravima’ i osnivanjem suda za njezinu provedbu. D. de Rougemont nadgledao je izradu federalističkog izvješća predstavljenog na tom kongresu i suprotstavio se britanskom političaru Duncanu Sandysu i njegovim sljedbenicima, koji su predviđali sud samo za odlučivanje o sporovima između država (Deering, 1991: 261). Rougemont je A. Marcu povjerio zadaću da predstavi izvješće kongresu o načinu uspostave suda o ‘dužnostima i pravima osoba i naroda’. Marc je inzistirao na uključivanju i socijalnih prava uz osobna i politička prava te na uspostavi nadnacionalnog suda sastavljenog od ljudi iz različitih država (Marc, 1948). Otklanjao je mogućnost da se ‘ljudska prava’ shvaćaju kao nasljedstvo *Deklaracije o pravima čovjeka i građanina* iz doba Francuske revolucije, tvrdeći da se demokracija i ljudska prava trebaju temeljiti na ‘vladavini prava’, a ne na ‘općoj volji’. Predsjedavajući sastanku Odbora za izradu kulturnih izvješća, D. de Rougemont je tvrdio da je najvažniji zadatak razraditi ‘povelju o pravima i dužnostima osobe’ koja bi uspostavila trajna načela budućeg ujedinjenja Europe, te stvoriti nadnacionalni sud za ljudska prava. Izvještaj nastao iz rasprava D. de Rougemonta uzdizao je „ideal ljudske osobnosti (...) koji je nastao u kršćanstvu, ali je prihvaćen i potvrđen od humanizma” (de Rougemont, 1948a). To je trebala biti osnova za osnivanje vrhovnog suda naddržavne nadležnosti kojemu se mogu žaliti građani, različite skupine i manjine. Europska unija federalista pobijedila je u borbi za načelo supranacionalnosti, a na završnoj sjednici *Haaškog kongresa* oko 800 sudionika prihvatilo je tekst *Poruka Europljanima*, koji je izradio D. de Rougemont. U toj poruci izričito se navodi potreba za ujedinjenjem Europe, za poveljom o ljudskim pravima i nadležnim sudom za njezinu provedbu te za europskim parlamentom (de Rougemont, 1948b).

Nakon *Haaškog kongresa* A. Marc je objavio revidiranu i proširenu verziju federalističkog izvješća u knjizi *A hauteur d’homme* 1948. u kojoj je istaknuo nerazriješenu napetost između univerzalizma „prava čovjeka” kao osobe i ograničenog opsega „prava građana”. Tvrdi da je francuska revolucija iznijela na

vidjelo proturječnosti demokracije koja se formalno temeljila na idealu slobode dok je istodobno u praksi podlegla parlamentarnom apsolutizmu i „diktaturi većine” stvorivši totalitarizam. Za Marca je jedino sredstvo prevladavanja tih proturječja bila *revolution du droit* (revolucija prava), odnosno temeljno restrukturiranje međunarodno-pravnog poretka na načelu vladavine prava kako bi se zaštitila prava osoba i zajednica (Duranti, 2017: 280). Za razliku od Europske unije federalista, druge poslijeratne političke europske opcije bile su mnogo manje sklone ljudskim pravima i nadnacionalnim sudom. Tako su npr. Vijeće ujedinjene Europe Winstona Churchilla i Francusko vijeće za ujedinjenu Europu Renée Courtina predviđali samo „povelju minimalnih prava”, odnosno zaštitu samo najosnovnijih građanskih, političkih i vlasničkih prava.

Iduće, 1949. godine, osnovano je Vijeće Europe. U prvom poglavlju statuta te organizacije navodi se da je cilj Vijeća Europe „ostvariti veće jedinstvo između svojih članica radi očuvanja i promicanja ideala i načela koji su njihova zajednička baština i poticati njihov ekonomski i socijalni napredak” te kako će se „tom cilju težiti putem organa Vijeća, raspravljanjem pitanja od zajedničkog interesa, sklapanjem sporazuma i usvajanjem zajedničke akcije na ekonomskom, socijalnom, kulturnom, znanstvenom, pravnom i administrativnom polju, kao i očuvanjem i razvojem ljudskih prava i temeljnih sloboda”. U članku 3. je određeno da „svaka članica Vijeća Europe priznaje načelo vladavine prava i načelo prema kojem svaka osoba pod njezinom jurisdikcijom mora uživati ljudska prava i temeljne slobode...”.⁴ Savjetodavna skupština Vijeća Europe svoj je prvi sastanak, s temom izrade ‘povelje o ljudskim pravima’ i uspostave suda za njezinu provedbu, održala u Strasbourgu u ljeto 1949. Vodeću ulogu u izradi te povelje, buduće Konvencije, imali su francuski ministar i pravnik Pierre-Henri Teitgen te britanski konzervativni zastupnik i pravnik David Maxwell-Fyfe. Neki navode i važnu ulogu belgijskog političara, sljedbenika personalizma, Fernanda Dehoussea, a neki određuje da su u cijelu europsku tradiciju ljudskih prava uključeni personalisti. Pored P. H. Teitgena i R. Schumana, kao personalist je prepoznat i Paul-Henri Spaak, belgijski političar i jedan od osnivača Europske unije (Moyn, 2011: 101). P.

⁴ Odluka o objavi Statuta Vijeća Europe (Narodne novine – međunarodni ugovori, 8/98 i 9/98)

H. Teitgena se označava i kao izrazitog ‘katoličkog personalistu’ i smješta ga se uz bok J. Maritainu (Koenig, 2014: 77). Personalistički trag vidljiv je i u djelovanju R. Cassina, kojeg se također veže uz uspostavu europskog sustava ljudskih prava i koji je od 1965. do 1968. predsjedao Europskim sudom za ljudska prava. Guido Raimondi, sudac i predsjednik Europskog suda za ljudska prava naziva Cassina „duhovnim ocem Konvencije” i „simbolom europskih ljudskih prava” (Raimondi, 2019).

P. H. Teitgen u svom traktatu iz 1961. kršćansko demokratsko poimanje društvenog poretka u peronalističkoj verziji potvrđuje izjavom: „Mi smo kršćanski demokrati jer vjerujemo u eminentno dostojanstvo ljudske osobe“ (Invernizzi-Accetti, 2019: 53). O personalističkoj koncepciji društvenog uređenja navodi: „Čovjek, ako želi biti istinski i potpuno dostojan svojega imena, mora imati osjećaj zajedništva (*esprit de communauté*). Mora u sebi osjećati da ne može spoznati i ispuniti vlastitu narav osim unutar i kroz više zajednica u kojima živi; da je sjedinjen s članovima tih zajednica i odgovoran za njihovu sudbinu te je voljan sudjelovati u njihovu razvoju i u ostvarenju njihovih ciljeva, radi svog osobnog bogaćenja i samo-prevladavanja” (Invernizzi-Accetti, 2019: 61). U svom izvješću Savjetodavnoj skupštini Vijeća Europe Teitgen je predložio popis prava koja treba zaštititi (odabirući mnoga iz *Univerzalne deklaracije*) i određujući način djelovanja pravosudnog mehanizma. Nakon opsežne rasprave Skupština je uputila konačni prijedlog *Vijeću ministara* koje je odredilo pravne stručnjake za izradu teksta Konvencije.

Iako *Europska konvencija o ljudskim pravima* ne sadrži filozofske koncepte, nego je usmjerena na konkretnu pravnu zaštitu, u preambuli se jasno navodi da države članice Vijeća Europe uzimaju u obzir *Univerzalnu deklaraciju o ljudskim pravima* i prava koja su u njoj proglašena te da je cilj da se *Europskom konvencijom* osigura ostvarenje prava iz *Univerzalne deklaracije*.⁵ Iako u konvenciji nema pojma „ljudsko dostojanstvo”, Europski sud za ljudska prava ne samo da rabi taj pojam, već je on i jedan od najzastupljenijih, zbog čega se smatra stožernim načelom

⁵ (*Europska*) *Konvencija za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda* (Narodne novine – Međunarodni ugovori 18/97, 6/99, 14/02, 13/03, 9/05, 1/06 i 2/10)

tumačenja *Europske konvencije*. Francuski stručnjak za ljudska prava te sudac Europskog suda za ljudska prava Louis Edmond Pettiti objasnio je da je se sud dužan ravnati i po izvorima nadahnuća za *Europsku konvenciju* te da se može smatrati kako je konvencija izvorno utemeljena na humanističkoj, personalističkoj filozofiji, sličnoj onoj J. Maritaina. Objasnio je i da je ta personalistička filozofija slična onoj P. H. Teitgena, a čija je pak uloga bila najvažnija tijekom rada na *Europskoj konvenciji*. Kao zanimljivost, napominje da je pojam dostojanstvo, koji se ne pojavljuje izričito u Konvenciji, postao jedan od glavnih razloga za utvrđivanje kršenja prava osobito onih iz članaka 3. (zabrana mučenja), 5. (pravo na slobodu i sigurnost) i 8. (pravo na poštovanje privatnog i obiteljskog života) Konvencije (Petropoulou, 2014: 359). Kasnije, jedan od temeljnih europskih akata o pravima – *Povelja Europske unije o temeljnim pravima (Charter of Fundamental Rights of the European Union)* izričito navodi da se Europska unija temelji na „nedjeljivim, univerzalnim vrijednostima ljudskog dostojanstva” a članak 1. glasi: „Ljudsko dostojanstvo je nepovredivo. Ono se mora poštovati i štititi”. Slijedom toga, ljudsko dostojanstvo se razumijeva kao ‘majčinsko osnovno pravo’ (*mother basic right*) ili kao izvor za sva prava koja su uključena u povelju.⁶

Europska konvencija je usmjerena na osobna i politička prava, dok su socijalna i ekonomska prava utvrđena naknadno, 1961. u *Europskoj socijalnoj povelji (European Social Charter)*. Neki mislioci, u oba ta europska akta vide tradiciju personalizma, odnosno utjecaj Maritainove filozofije (Farey, 1998: 131). U svezi s normativnim sadržajem europskih ljudskih prava kao zagonetka je uočeno upravo to da *Europska konvencija o ljudskim pravima* ne jamči ekonomska i socijalna prava, a što nije u skladu s čestom karakterizacijom vremena nakon Drugog svjetskog rata kao razdoblja opsežne potpore socijalnoj zaštiti širom zapadne Europe. Navedeno normativno rješenje u tome ne slijedi ni *Univerzalnu deklaraciju*, već se *Europska konvencija o ljudskim pravima* bavi uglavnom onime što odražava klasično liberalno razumijevanje prava. Istražujući to pitanje, M. Duranti zaključuje da je to posljedica britanske konzervativne politike, koja je to

⁶ EU Network of Independent Experts on Fundamental Rights (CFR-CDF), June 2006 commentary on the EU Charter.

koristila da onemogući daljnje jačanje britanskog socijaldemokratskog diskursa (Duranti, 2012: 361). Uviđajući važnost i međuovisnost političkih te ekonomskih i socijalnih prava Amartya Sen se na to osvrnuo sljedećim riječima: „Isključenjem svih ekonomskih i socijalnih prava iz unutarnjeg svetišta ljudskih prava, držeći taj prostor rezerviranim samo za slobodu i druga prava prve generacije, pokušava se povući crtu u pijesku koju je teško održati” (Sen, 2017: 353).

Imajući u vidu navedeno, ne začuđuju stajališta onih koji prepoznaju personalizam, legalizam i intelektualizam kao bitne sastojke europske pravne kulture (Wieacker i Bodenheimer, 1990: 20), kao ni onih koji smatraju da je izvorni kontekst europskog zagrljaja ljudskih prava povezan s konzervativnom zaštitom ljudskog dostojanstva i pojmom ‘ljudske osobe’ bio u posljednjem zlatnom dobu kršćanstva na europskom kontinentu te da je to doba trajalo dva desetljeća prije šokantnog preokreta 60-ih godina prošlog stoljeća. Tzv. ‘smrt kršćanske Europe’ dovela je do posvemašnjeg revidiranja značenja ljudskih prava ugrađenih u europski identitet, tako da su ljudska prava postala sekularna doktrina ljevice. Američki sveučilišni profesor Samuel Moyn primjećuje kako je ironično da je jedina, ozbiljna europska kršćanska i personalistička tradicija nastavljena u istočnoj Europi, osobito Poljskoj. Ne samo zato što su tamo Maritain, Mounier i Scheler uživali velik utjecaj, već i zbog nauka Karola Wojtyły (Moyn, 2011: 105–106).

Zaključna promišljanja

Današnji diskurs o ljudskim pravima i europskim integracijama te njihovu nastanku povezuje se s različitim misliocima i pogledima uz neprikrivenu sklonost odavanja zasluga predstavnicima liberalnih i lijevih svjetonazora te ideologija. Pri tome se poziva i ukazuje na brojne filozofske pravce XIX. i XX. stoljeća: voluntarizam, egzistencijalizam, vitalizam, individualizam, pragmatizam, fenomenologiju, pozitivizam, neopozitivizam, marksizam, strukturalizam, poststrukturalizam itd. Takvo iskrivljeno sagledavanje nedavnih filozofskih i povijesnih kretanja postalo je skoro dogmatsko, pa postaje relevantan poziv Friedricha Nietzschea da se misli s one strane istrošenih dogmi. A s one strane dogmi stoji personalizam koji se rijetko spominje iako je to pravac koji je najviše

utjecao i *de facto* kreirao moderna ljudska prava, odnosno možemo reći da je upravo personalizam – filozofski izvor modernih ljudskih prava. Također, poslijeratno europsko ujedinjavanje rezultat je personalističkog pogleda izraženog u demokršćanskoj političkoj misli. Imajući navedeno u vidu, ne začuđuje što je pobornik personalizma, veliki poljski književnik, nobelovac Czesław Miłosz stalno isticao kao imperativ – objasniti i približiti Europu Europljanima (Miłosz, 1999: 5–6).

Nakon početnog poslijeratnog uzleta, europska stvarnost, obrambena pitanja i kaotične hladnoratovske godine personalizam su odmaknuli u sjenu. Zamorenost velikim raspravama o općim idejama te prenaplašeno pridavanje važnosti sekularnosti, etičkoj relativizaciji, političkoj korektnosti i izrazitoj individualnosti, istisnulo je personalizam na margine misaonih trendova kao dobronamjernu utopiju. Postavilo se pitanje je li personalizam iscrpljen kao filozofija ili politička ideologija? Post-personalista Paul Ricœur napisao je početkom 80-ih godina prošlog stoljeća ‘personalizam je mrtav’, ali odmah potom je naglasio i ‘povratak osobe’ (Ricœur, 1983). S druge strane, danski filozof i sljedbenik personalizma Jonas Norgaard Mortensen pokazao je personalizam kao suvremenu, aktualnu, živu filozofiju, a ne kao neku ezoteričnu, usku aktivnost koju prakticira nekoliko intelektualaca iza zaštićenih zidova akademske zajednice (Mortensen, 2014). U svakom slučaju, mnoge personalističke misli su relevantne i danas. Osobito, ideja da su naše političke, ekonomske, društvene i kulturne organizacije zastarjele i da više ne odgovaraju potrebama suvremenog svijeta, da dominacija velikih organizacija svodi ljude na nešto tek više od predmeta, da čovjeka treba sagledavati u njegovoj cjelovitosti kao osobu, da svaka osoba ima ljudsko dostojanstvo itd.

S aspekta utjecaja filozofije na druga područja ljudske djelatnosti značajno je uočiti da su filozofski personalistički pogledi na svijet i čovjeka prihvaćeni i ugrađeni u politiku i pravo. Ljudska prava u današnjem, modernom smislu rezultat su personalističkog pristupa čovjeku kao osobi i ona nisu sadržajno i povijesno nastavak prava kreiranih ranijim povijesnim aktima. Filozofski koncepti univerzalizma, osobe i ljudskog dostojanstva, zahvaljujući personalizmu, pretočeni

su u najvažnije međunarodne akte, a koji su potom našli svoje mjesto i u svim suvremenim nacionalnim zakonodavstvima.

LITERATURA

Adenauer, K. (1946). Rede des Vorsitzenden der CDU in der britischen Zone, in der Aula der Universität zu Köln. Dostupno na: <https://www.kas.de/de/web/geschichte-der-cdu/reden> (Pristupljeno: 10. listopada 2021.)

Aron, R. (1934). Solidarité Européenne, *L'Ordre Nouveau*, 2/15, 5.

Aron, R. i Dandieu, A. (1993) *La Révolution nécessaire*. Paris: Jean Michel Place.

Cassin, R. (1972). *La Pensée Et L'action*. Paris: Editions F. Lalou.

Copleston, F. (1956). *Contemporary Philosophy*. London: Burns & Oates.

Deering, M. J. (1991). *Combat acharnés: Denis de Rougemont et les fondements de l'unité européenne*. Lausanne: Fondation Jean Monnet pour l'Europe.

Delors, J. (1999). European Personalist Perspectives, *Ethical Perspectives*, 6/1.

Deweert, D. (2013). The political theory of personalism: Maritain and Mounier on personhood and citizenship. *International Journal of Philosophy and Theology*, 74/2.

Duranti, M. (2011). *Conservatism, Christian Democracy and the European Human Rights Project, 1945–1950*. Charleston: Biblio Bazaar.

Duranti, M. (2012). Curbing Labour's Totalitarian Temptation: European Human Rights Law and British Postwar Politics, *Humanity: An International Journal of Human Rights, Humanitarianism, and Development*, 3/3.

Duranti, M. (2017). *The Conservative Human Right Revolution: European Identity, Transnational Politics, and the Origins of the European Convention*. Oxford: Oxford University Press.

Farey, C. (1998). Jacques Maritain. U: Teichman J. i White G. (ur.), *An Introduction to Modern European Philosophy*. London: Macmillan Press, str. 120–132.

Figel, J. (2011). Foreword: Human Rights and Intercultural Dialogue. U: Bonanate, L. i dr. (ur.) *Intercultural Dialogue and Human Rights*. Washington: The Council for Research in Values and Philosophy, str. xvi–xvii.

Forsythe, D. P. (ur.) (2009). *Encyclopedia of Human Rights, Volume I*. Oxford: Oxford University Press.

The Future of Christian Democracy: An Interview with Dr. Konrad Adenauer (1951), *Tablet*, 198, str. 185.

Ignatieff, M. (2006). *Ljudska prava kao politika i idolopoklonstvo*. Beograd: Službeni glasnik.

Ijin, I. (2011). *Bela ideja: O Rusiji sutrašnjeg dana*. Beograd: Logos.

Invernizzi-Accetti, C. (2019). *What is Christian Democracy?: Politics, Religion and Ideology*. Cambridge: Cambridge University Press.

Journet, C. i Maritan, J. (1977). *Corespondance, Volume II: 1930–1939*. Fribourg–Paris: Editions Universitaires Fribourg – Editions Saint-Paul.

Kaiser, W. (2007). *Christian Democracy and the Origins of the European Union*. Cambridge: Cambridge University Press.

Kinsky, F. (1979). Personalism and Federalism, *Publius: The Journal of Federalism*, 9/4.

Koenig, M. (2014). The Right to Religious Freedom: A Modern Pattern of Differentiation and its Development. U: Foblets M. (ur.) *Belief, Law and Politics: What Future for a Secular Europe?*. London–New York: Routledge, str. 71–78.

Loubet del Bayle, J. (1969). *Les non-conformistes des années 30: Une tentative de renouvellement de la pensée politique française*. Paris: Edition du Seuil.

Kuncewicz, P. (2007). *Legenda Evrope*. Beograd: Clio.

Leary, V. A. (1995). Postliberal Strands in Western Human Rights Theory: Personalist-Communitarian Perspectives. U: An-Na'im A. A. (ur.), *Human Rights in Cross-Cultural Perspectives: A Quest for Consensus*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, str. 105–132.

Marc, A. (1945). *Avènement de la France ouvrière. Traditions et aspirations des travailleurs français*. Porrentruy: Portes de France.

Marc, A. (1948). Europe face up to its destiny. Dostupno na: https://www.cvce.eu/en/obj/note_by_alexandre_marc_on_the_hague_congress_may_1948-en-89bb9b09-9d65-4200-ba01-4a5e607c49ec.html (Pristupljeno 21. 12. 2021.)

Maritain, J. (1968). *The Peasant of the Garonne*. New York: Holt, Rinehart and Winston.

Maritain, J. (1992). *Čovjek i država*. Zagreb: Globus – Školska knjiga.

Maritain, J. (1988). L'Europe et l'idée fédérale. U: Maritain, J. *OEuvres complètes VII*, Fribourg–Paris: Editions Universitaires–Editions Saint Paul, str. 995–1016.

Maritain, J. (1989). *OEuvres complètes VIII*. Fribourg–Paris: Editions Universitaires–Editions Saint Paul.

Mayne, R. (1991). Gray Eminence. U: Brinkley, D. i Hackett, C. (ur.) *Jean Monnet: The Path to European Unity*. New York: St. Martin's Press.

Miłosz, C. (1999). *Rodbinska Europa*. Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske.

Monnet, J. (1996). *Repères pour une méthode: propos sur l'Europe à faire*. Paris: Fayard.

Morsink, J. (1984). The Philosophy of the Universal Declaration, *Human Rights Quarterly*, 6/3.

Mortensen, J. N. (2014). *The Common Good: An Introduction to Personalism*. Frederiksvark: Boedal.

Mounier, E. (1938). L'Europe contre les hégémonies, *Esprit*, 7/74.

Moyn, S. (2011). Personalism, Community, and the Origins of Human Rights. U: Hoffmann S. (ur.), *Human Rights in the Twentieth Century*. Cambridge: Cambridge University Press, str. 85–106.

Moyn, S. (2014). The Secret History of Constitutional Dignity, *Yale Human Rights and Development Journal*, 17/1.

Neuvonen, P. J. (2016). EU citizens' Whimsical Status: Persons or Actors on Their Way to Full Agency?. U: Ferreira, B. i Kostakopoulou, D. (ur.), *The Human Face of the European Union: Are EU Law and Policy Humane Enough?*. Cambridge: Cambridge: University Press, str. 187–205.

Novak, M. (1999). *On Cultivating Liberty: Reflections on Moral Ecology*. Lanham–Boulder–NewYork–Oxford: Rowman & Littlefield Publisher.

Nussbaum, M. C. (2006). *Frontiers of Justice: Disability, Nationality, Species Membership*, Cambridge: The Belknap Press of Harvard University Press.

O'Brien, J. (1958). Introduction. U: O'Brien, J. (ur.), *From the N. R. F.: An Image of the Twentieth Century from the Pages of the Nouvelle Revue Française*. New York: Farrar, Strassus and Cudahy, str. XI–XXIV.

Padgen, A. (2003). Human Rights, Natural Rights and Europe's Imperial Legacy, *Political Theory*, 31/2.

Papini, R. (1997). *The Christian Democrat International*. Maryland: Rowman & Littlefield Publishers.

Petropoulou, A. (2014). *Liberté et sécurité: Les mesures antiterroristes et la Cour européenne des droits de l'Homme*, Paris: Editions A. Pedone.

Raimondi, G. (2019). Rene Cassin, symbol of the Europe of human rights. U: Huber, D. (ur.) *Europe: A Human Enterprise*, Strasbourg: Council of Europe Publishing, str. 13–16.

Ricœur, P. (1983). Meurt le personnalisme, revient la personne, *Esprit*, 73/1.

Rifkin, J. (2006). *Europski san: Kako europska vizija budućnosti polako zasjenjuje američki san*. Zagreb: Školska knjiga.

Rosen, M. (2015). *Dostojanstvo: Istorija i značenje pojma*, Beograd: Clio.

de Rougemont, D. (1934). *Politique de la Personne*. Paris: Je Sers.

de Rougemont, D. (1948a). The Adventure of the 20th century. Dostupno na: https://www.cvce.eu/content/publication/2008/1/18/ff3d3e3a-0f5b-41bf-961a-067822bb65ee/publishable_en.pdf (Pristupljeno 20. 12. 2021.)

de Rougemont, D. (1948b). Message to Europeans. Dostupno na: [https://www.cvce.eu/en/obj/message to europeans the hague 10 may 1948-en-b14649e7-c8b1-46a9-a9a1-cdad800bccc8.html](https://www.cvce.eu/en/obj/message%20to%20europeans%20the%20hague%2010%20may%201948-en-b14649e7-c8b1-46a9-a9a1-cdad800bccc8.html) (Pristupljeno 22. 12. 2021).

de Rougemont, D. (1948c). *L'Europe en jeu*. Neuchâtel: Éditions de la Baconnière.

de Rougemont, D. (1966). *The Idea of Europe*. New York: The Macmillan Company.

de Rougemont, D. (1974). *Ljubav i Zapad*. Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske.

de Rougemont, D. (1988). The Federalist Attitude. 26 August 1947. U: Lipgens, W. i Loth, W. (ur.), *Documents on the History of European Integration: The struggle for European Union by political parties and pressure groups in western European countries, 1945-1950*. Berlin: De Gruyter, Berlin, 1988, str. 23–27.

de Rougemont, D. (2004). *Švajcarska ili istorija srećnog naroda*. Beograd: Trpeze.

Rourke, T. i Rourke, A. C. (2005). *A Theory of Personalism*. Oxford: Lexington Books.

Schuman, R. (2000). *Za Europu*. Zagreb: Europski dom Zagreb – Europski pokret Hrvatska.

Sen, A. (2017). *Ideja pravednosti*. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk.

Sweet, W. (2004). Human Rights. U: Sekiguchi, M. (ur.), *Government and Politics: Encyclopedia of Life Support Systems, Volume II*, Paris–Oxford: UNESCO–EOLSS Publishers, str. 95–126.

Vinen, R. (2007). *Bourgeois Politics in France, 1945–1951*. Cambridge: Cambridge University Press.

Voyenne, B. (1981). *Histoire de l'idée fédéraliste, t. III*. Paris–Nice: Presses d'Europe.

Wieacker F. i Bodenheimer, E. (1990). Foundations of European Legal Culture,
The American Journal of Comparative Law, 38/1.

PERSONALISM: PHILOSOPHICAL SOURCE OF EUROPEAN UNIFICATION AND CREATING SYSTEM FOR HUMAN RIGHTS PROTECTION

Summary

After World War II, personalist thinkers, particularly Jacques Maritain, Denis de Rougemont, and Alexandre Marc, were key theorists and designers of the Western European order. Their contribution is examined through the advocacy of European integration in federal form and the influence on the leading political factors of the time, especially from the Christian Democrat political option. The author also evaluates the impact of personalists on European human rights instruments, primarily on the *European Convention on Human Rights* and on the establishment of the European Court of Human Rights. As for closure, the author thematizes the important circumstance that philosophical personalistic views of the world and man, concepts of universalism, person and human dignity, in their nature abstract, found their reflection in concrete form, in the world of politics and law.

Key words: personalism, European integration, European human rights law, federalism, Christian Democracy, Jacques Maritain, Denis de Rougemont, Alexandre Marc